

Zo ziet u maar, dat de vroegere feesten in Herwijnen wel anders waren, maar zeker net zo gezellig als nu. Al komen er nu de bekendste groepen uit ons landje naar dit prachtige dorp aan de Waal met zijn rijke historie.

Een historie waarin de oranjevereniging zeker een plaats verdient.

Getuige de grote drukte in de laatste week van juni op de diverse avonden, waarin "GEZELLIGHEID" een woord is dat bij vele voor op de tong ligt en waarin het bestuur van "Prinses Marijke" dan weer zeer tevreden over mag zijn.

Tot zover deze aflevering van een "kiek van toen".

Bent u nog in het bezit van een foto die geschikt is voor deze rubriek; even een telefoontje naar ondergetekende en ik kom hem bij u ophalen!

Jaap de Kock.

Van de redactie.

Toen ik dit voorwoord schreef, hadden wij net het verenigingsjaar 1998/1999 afgesloten.

Het bestuur kon terugzien op een mooi, maar druk verenigingsjaar.

De Algemene Ledenvergadering was goed bezocht en de inzet van de leden was positief.

Eén van de afspraken die gemaakt zijn, is, dat de leden een lijst zouden samenstellen van gebreken die zij zouden constateren op de oude begraafplaats van Herwijnen (bv. schade aan zerken, grafkransen, enz.).

Ook is er die avond de werkgroep "Verdonk" geformeerd. De redactie wenst de werkgroep veel succes met het voorouderonderzoek.

Carin Vos-Bok en Gijs Bok zullen het bestuur gaan versterken. De redactie is dan ook van mening, dat Carin en Gijs goed passen in de samenstelling van het bestuur.

Bij het uitkomen van de tiende uitgave van het verenigingsbld heeft de tentoonstelling al plaatsgevonden. Het bestuur hoopt dan ook dat u een plezierige maar vooral leerzame wandeling door de tijd heeft gemaakt.

Het bestuur hoopt u allen op 9 juni a.s. te mogen begroeten op de zomeravondwandeling aan Het Boveneind en een gezellig samenzijn in de schuur bij Jan en Klazien van Mourik.

Ik hoop dat u veel leesplezier zal beleven aan deze tiende editie van het verenigingsblad en tot ziens op 9 juni a.s.

Marinus van Maaren.

Inhoud.

Van de redactie	1
Inhoud	2
Informatie bestuur	3
Genealogie in Herwijnen, deel 1	4
De huizen Frissestein en Engelenborch	10
De archieven	11
Genealogisch onderzoek naar Herwijnse families	12
Zuinig met taal	13
Rectificatie	19
Ds. D.M. Vermet	20
Brief uit 1870	25
De boedelbeschrijving	30
Kiek van toen	31

Informatie bestuur.

Het bestuur van de historische vereniging "Den Ouden Dijk" Herwijnen is als volgt samengesteld:

<u>Voorzitter:</u>	de heer M. van Maaren Achterweg 76, 4171 BD Herwijnen tel. 0418 - 581594
<u>Secretaris:</u>	mevrouw M. Pelle-van Ooijen Meidoornlaan 23, 4171 AN Herwijnen tel. 0418 - 582527
<u>Penningmeester:</u>	de heer J.P. Kwakernaak Kromme Akkers 21, 4171 BM Herwijnen tel. 0418 - 581723
<u>Bestuurslid:</u>	mevrouw D. van Zee-van Arendonk Graaf Reinaldweg 3, 4171 LC Herwijnen tel. 0418 - 582246
<u>Bestuurslid:</u>	de heer J. de Kock Meikampgraaf 8, 4174 LB Hellouw tel. 0418 - 581391
<u>Bestuurslid:</u>	mevrouw C. Vos-Bok Zandsteeg 12, 4171 BH Herwijnen tel. 0418 - 582603
<u>Bestuurslid:</u>	de heer G. Bok Achterweg 38, 4171 BC Herwijnen tel. 0418 - 582037
<u>Redactie verenigingsblad:</u>	de heer M. van Maaren de heer J.P. Kwakernaak
<u>Typewerk verenigingsblad:</u>	mevrouw M. Pelle-van Ooijen
<u>Verspreiding verenigingsblad:</u>	mevrouw C. Vos-Bok

De contributie bedraagt f 20,- per jaar inclusief verenigingsblad. Bankrelatie: Rabobank Waalstroom te Waardenburg, rekeningnummer 36.67.12.314 ten name van historische vereniging "Den Ouden Dijk" Herwijnen.

helaas, hoe ik ook zocht, Gijsbert scheen zich meer met andermans afstamming te hebben beziggehouden dan met zijn eigen herkomst. Gelukkig bekeek ik voor de volledigheid ook even zijn brieven, en tot mijn grote verrassing bleken die brieven niet alleen buitengewoon belangwekkend vanwege de informatie over Herwijnen en zijn inwoners in de achttiende eeuw, maar werden ze bovendien voorafgegaan door een uitgebreide genealogie, waarin diverse geslachten uit Herwijnen aan de orde kwamen. Het handschrift van Engel van Zee was hiermee vergeleken slechts een verkorte en onvolledige versie, maar er waren toch teveel overeenkomsten om toevallig te zijn. Ik begreep, dat ik de bron van Engel van Zee had gevonden, maar ik moest nog nagaan hoe deze informatie nu precies bij hem terecht kwam. Tenslotte woonde Gijsbert van Rijckhuijsen in Leiden, en dat was voor iemand uit Herwijnen toch niet naast de deur. De oplossing was erg eenvoudig. Er bleek een familierelatie te bestaan: Gijsberts zuster *Aaltje van Rijckhuijsen* was de grootmoeder van *Engel van Zee*.

Nadere bestudering van beide handschriften maakte het vervolgens mogelijk de geschiedenis van dit geslachtsregister min of meer te achterhalen.

1. Arien van Rijckhuijsen (1671-1750)

Het geslachtsregister van *Gijsbert van Rijckhuijsen* begint met een aantekening: 'Extract uit een opstel van een Geslacht-Register gemaakt door *Arien van Rijckhuijsen* *Gijsbert Janz.*, Kerck-meester tot Herwijnen', waarna vervolgens het eigenlijke verhaal als volgt begint: 'Men leest Esra 6 vers 2, dat den Koning Darius bevel gaf om te zoeken in de Canselerije, en vonden een Rolle, wiens op-Schrift was Gedagtenisse. En Exodus 17 vers 14 staet Schrijft dit ter Gedagtenisse in een Boek. Dus dat ik Arien van Rijckhuijsen nu ook doende ben, om een Gedagtenisse aen mijne kinderen na te laten, so uijt de outheyt der papieren: die daer toe dienende waren, en verders wat in mijn geheugen is'.¹

Als kind van zijn tijd vindt de auteur het blijkbaar passend om zijn werk met vele Bijbelse (en soms ook klassieke) voorbeelden te verantwoorden. Overigens was die auteur, zoals blijkt uit het bovenstaande citaat, in feite Arien van Rijckhuijsen, de vader van Gijsbert. Voordat ik nu verder inga op zijn bronnen, en dus ook op de betrouwbaarheid van zijn werk, wil ik eerst wat informatie geven over zijn persoonlijk leven.

Arien van Rijckhuijsen werd, volgens zijn eigen aantekeningen, op 12 januari 1671 te Herwijnen geboren als zoon van de timmerman *Gijsbert van Rijckhuijsen* en zijn vrouw *Aaltje van Holten*². Dit valt helaas niet na te gaan in het doopboek van Herwijnen, aangezien de gemeente van 1670 tot 1674 in verband met een opgedrongen predikant niet in Herwijnen wilde kerken. In deze periode werd er dan ook geen enkele doop en geen enkel huwelijk aangetekend.

Arien, als jongste zoon, was pas drie jaar oud toen zijn vader overleed. Een jaar later trouwde zijn moeder met de rijke weduwnaar *Cornelis Verploegh*, en dat betekende dat de familie naar Hellouw verhuisde, waar Cornelis omvangrijke bezittingen had³. Arien groeide dus op in Hellouw, maar de band met het dichtbijgelegen Herwijnen bleef bestaan. Dat gold ook voor moeder Aaltje, die in 1694 (na de dood van haar tweede man) weer naar Herwijnen terugkeerde, waar ze 'op haar eijgen goet' ging wonen⁴.

Op dat moment bevond Arien zich in het leger: in 1694 was hij commandeur van zesenveertig artilleriepaarden, en in 1695 commandeur bij de Hollandse 'kruijd- en loodwagens'. In die hoedanigheid maakte hij het spannende beleg van Namen door generaal Van Coehoorn mee. Wanneer hij jaren later terugdenkt aan zijn jeugd, blijkt juist deze periode een onuitwisbare indruk te hebben nagelaten. Hij geeft dan ook een levendig en humoristisch verslag van zijn mars vanaf Oudenaarde: over de Schelde, dwars door Vlaanderen en Brabant, tot aan Namen. Daar aangekomen 'sette ik de 22 wagens neder, en de stukken Canon brogt ik met mijn hulp ter plaetse daer ze speelen moesten, op 't Casteel of tegen de Rots. So dat ik doen ter tijd genoodzaakt was 23 nagten mijn rust-plaets te nemen op duijzent lb-den [=ponden] Bus-kruijt, in plaetse van een wel gereguleert bedt'.⁵

Na deze campagne keerde Arien in oktober 1695 terug naar huis. Blijkbaar stond dat huis aan de Waaldijk in Herwijnen, want als merkwaardig detail is hem bijgebleven dat hij te paard bij zijn moeder naar binnen kon rijden, omdat de dijk destijds wel vier voeten lager lag dan in latere jaren⁶. De campagne van 1695 was echter de laatste waaraan hij mocht deelnemen: in 1696 trouwde zijn broer Aaldert, en dat betekende het einde van Ariens militaire loopbaan. Zijn moeder had hem nodig om haar zaken waar te nemen, nu Aaldert dat niet meer kon doen⁶. Arien moest dus ernst gaan maken met het boerenbedrijf, en vanaf dit moment kon hij beschouwd worden als een gezeten inwoner van Herwijnen.

Hij werd op 6 juli 1702 aangenomen als lidmaat in de gereformeerde kerk van Herwijnen, en daar trouwde hij ook op 6 juni 1706 met *Jenneke Roosa*, dochter van Arien Roosa en Areke Sterck. In de jaren die volgden, werden uit dit huwelijk drie kinderen geboren: *Gijsbert*, *Sophia* en *Aaltje*. Inmiddels werd Arien lid van de kerkeraad, en vanaf 1715 bekleedde hij bovendien de positie van 'kerkmeester'⁷. Dat hield in, dat hij de administratie van de kerk bijhield, de rekeningen schreef en de gelden inde.

Ondertussen had Arien ook verdrietige gebeurtenissen te verwerken. Zijn zevenjarige dochtertje Sophia verdronk in 1716⁸, en ook zijn vrouw Jenneke werd niet erg oud: zij was nog geen vijftig jaar, toen ze in 1728 overleed⁹. Eigenlijk is het dus heel begrijpelijk, dat Arien zich, wellicht om afleiding te zoeken, rond deze tijd intensief ging bezighouden met zijn liefhebberij: de geschiedenis van zijn familie. Tegen de achtergrond van zijn ouders en schoonouders is het verklaarbaar, dat hij zijn aantekeningen vooral richtte op de geslachten *Van Rijckhuijsen*, *Roosa*, *Sterck* en *Van Holten*. Toch werden ook aangehuwde families zijdelings behandeld.

Tegen het einde van de dertiger jaren werd Arien meer en meer van mening, dat zijn werkzaamheden moesten worden overgenomen door de jongere generatie. In deze tijd woonde hij in bij zijn dochter *Aaltje* en zijn schoonzoon *Leendert de Fockert*¹⁰. Deze Leendert de Fockert werd in 1738 zijn opvolger als kerkmeester, nadat Arien uitgebreid rekening en verantwoording had gedaan tijdens een openbare 'Kerken-rekening' met de kerkeraad, de heren van de vier Herwijnnense kastelen en verder diegenen van de boeren die komen wilden. Niemand mocht zijn kinderen iets te verwijten hebben over het beheer van hun vader; vandaar dat Arien zelf zijn zaken per se in de openbaarheid wilde brengen. De vergadering werd overigens in de beste stemming besloten: 'De Boeken weder in mijn Reijszak gedaen hebbende, dronk men een fris glas Moesel-wijn in 't ronde'.¹¹

Een jaar eerder, in 1737, had hij echter al afstand gedaan van zijn genealogische aantekeningen. Zijn zoon Gijsbert nam deze liefhebberij van vader Arien over¹². Zelf bleef Arien echter brieven schrijven en meezoeken tot zijn dood op 1 juli 1750 te Herwijnen. Daarvan ontving zoon Gijsbert het volgende bericht:

'Eerwaerde Broeder,

het heeft den Grooten Albestierende Godt na zijn Eeuwig en onveranderlijk Raadt beschijnt behaagt op woensdag den 1sten julij 1750 nademiddag om 2. uren vaders uit dit tijdelijke in zijn Eeuwig Heerlijkheid over te halen. ons voornemen is op dinsdag den 7den julij 1750 het lighaem ter Aerde te bestellen waertoe wij UE en UE Dogter versoeke soo het mogelijk is om het zelve bij te wonen. waer op ik UE overkomst sal verwagten blijve na groetenis UE genegen Broeder. Leendert de Fockert'¹³

Voor het samenstellen van zijn geslachtsregister heeft Arien van Rijckhuijsen verschillende bronnen gebruikt: kerkboeken, afschriften van akten, schriftelijke en mondelinge overlevering en tenslotte eigen waarneming.

Aangezien Arien kerkmeester was, had hij gemakkelijk toegang tot de doop- en trouwboeken van Herwijnen. Daarvan maakte hij dan ook naarstig gebruik; het valt op dat zijn Herwijnnense gegevens doorgaans zeer betrouwbaar zijn. Toch stuitte hij af en toe op moeilijkheden, zoals hij schrijft in een brief naar Leiden: 'Het Doop-Boek alhier begint met 1655, maar ik gelooff dat het oude Doop-Boek zal leggen in de Kerke-kist, en daar kunnen wij niet in of moeten met 4 leden present zijn'.¹⁴

Arien moest dus wachten op een gelegenheid waarbij de kerkeraad voltallig aanwezig zou zijn. Die gelegenheid kwam tijdens de kerkvisitatie, maar helaas werd hem toen geen tijd gegund om de kist grondig na te kijken. De tegenwoordige medebroeders hadden weinig geduld, aangezien ze het allemaal druk hadden met het mesten van het hennepveld¹⁵.

Bij het afscheid van dominee Meuls, niet lang daarna, moest er echter een inventaris van alle papieren worden gemaakt, en toen had Arien dus eindelijk de kans om de inhoud van de kerkekist in alle rust te bekijken. Het bewuste doopboek bleek echter onvindbaar te zijn¹⁶, en dat is het tot op de huidige dag.

In de tweede plaats maakte Arien zo nu en dan gebruik van afschriften uit diverse rechterlijke archieven, die in de familie werden bewaard. Maar dergelijke afschriften konden natuurlijk ook zoek raken, en zodoende schrijft Arien aan zijn zoon: 'Ik heb wel 8 Dagen so nu en dan gesogt na den Huywelijksze voorwaerde van Geurt Aelderts Roosa, en Engelken Ariensdr. de Jongh, maar heb ze tot nog toe niet gevonden, ik heb de plaets open gelaten, als ik ze vind, zal ze Ued. senden, of den datum'.¹⁷

Jaren later stuurt Arien inderdaad een afschrift van deze akte, met nog een aantal andere afschriften, aan Gijsbert, die ze zorgvuldig kopieert¹⁸. Inmiddels was er echter al meer informatie over het bewuste huwelijk gevonden, maar dan via een andere bron: 'Ik heb gisteren bij Maerten Gerrits Arendonek geweest, en bevonde de kinderen van Geurt Aelderts Roosa geschreven op een 1/2 vel papier los leggende in den Bijbel'.¹⁹

Daarmee gaat het dan meteen over de derde soort informatie: afkomstig uit overlevering. Hoewel bepaalde dingen werden opgeschreven, zoals uit bovenstaand voorbeeld blijkt, was dit soort informatie toch vooral mondeling van karakter. Dat heeft natuurlijk een gevaar in zich: hoe ouder dergelijke informatie is, hoe minder betrouwbaar ze ook zal zijn. Maar anderzijds: een genealogie wordt aanmerkelijk verlevendigd door het vermelden van bepaalde interessante of merkwaardige voorvallen. Zo vertelt Arien van Rijckhuijsen bijvoorbeeld hoe zijn grootmoeder Mariken Roosa zich liet schaken door de kleermaker Govert van Holten, omdat ze niet beneden haar stand mocht trouwen. Haar ouders werden natuurlijk erg ongerust, toen hun dochter verdwenen bleek te zijn, en ze waren alleen maar opgelucht toen ze uiteindelijk ontdekten waar ze was. Mariken mocht daarop met Govert trouwen, maar dan wel op voorwaarde dat hij schoolmeester zou worden²⁰.

Tenslotte beschikte Arien nog over één laatste, belangrijke bron: zijn eigen geheugen. Van de verhalen die hij vertelt over gebeurtenissen die hij zelf meemaakte, mogen we wel aannemen dat ze redelijk overeenkomen met de werkelijkheid. Hij herinnert zich bijvoorbeeld, dat hij als tienjarige jongen meeging naar de begrafenis van zijn grootmoeder, de zelfde Mariken Roosa waarvan hierboven sprake was. Onderweg van Herwijnen naar Deil kreeg de familie een ongeluk: de wagen sloeg om, maar gelukkig was er niemand gewond. Helaas ontstond hierdoor de nodige vertraging, zodat de dragers in Deil erg lang moesten wachten. Om de tijd te korten hadden zij af en toe een glaasje versterkend vocht genomen. Dat kwam hun echter duur te staan, want toen ze het lichaam moesten laten zakken, vielen er een paar van de dragers in het graf²¹. Zoiets maakt natuurlijk diepe indruk op een kind; vandaar dat Arien het hele verhaal veel later nog steeds gedetailleerd kan opschrijven. Verder vertelt hij uit eigen waarneming over de huizen van diverse familieleden, over de wapens die soms op de ramen geschilderd waren en over de bewoners zelf.

Samenvattend kan ik zeggen, dat de gegevens van Arien van Rijckhuijsen in het algemeen zeer betrouwbaar genoemd kunnen worden. De enige kanttekening die ik wil plaatsen, betreft de informatie afkomstig uit overlevering. We mogen aannemen dat Arien een en ander zo goed mogelijk op schrift gesteld heeft, maar dat neemt niet weg dat er iets mis kan zijn met die overlevering op zichzelf. Met name is voorzichtigheid geboden bij niet-Herwijnnense geslachten, aangezien Arien in dergelijke gevallen was aangewezen op wat de mensen hem vertelden, zonder dat hij de mogelijkheid had om de feiten (bijvoorbeeld met behulp van kerkboeken) te controleren²².

Het is dus zaak om steeds na te gaan welke bronnen er aan welke gegevens ten grondslag liggen, maar hedendaagse genealogen kunnen nog steeds profiteren van al het materiaal dat Arien van Rijckhuijsen op een voor zijn tijd kritische en nauwkeurige wijze verzameld heeft.

De huizen Frissestein en Engelenborch te Herwijnen en de familie Bierman, heren van Herwijnen.

Frissestein:

Dit Gelderse leen, gelegen in de Bovenwaard te Herwijnen was in 1388 van Dirk van Herwijnen Johanszoon. Het werd het huis te Herwijnen genoemd, waarbij diverse tienden, de halve wind en de "alde hofstad" behoorden. Het huis met de poorttoren en voorburcht werd in 1421 overgedragen aan Walraven van Haften. In 1467 bestonden de inkomsten uit windmolen (dwangmolen), tienden en 2/3 van de inkomsten van het veer en een hofstad gelegen "ter Butenborch". In 1608 is de beschrijving: de heerlijkheid en het huis te Herwijnen, geheten Frissestein, met zijn grachten, singels, boomgaarden, weien zaailanden, krijt-, smal- en grove tienden, wind- en rosmolen, uiterwaarden, visserijen, veer, enzovoort. In 1672 werd het door de Fransen verwoest. In 1713 wordt het gekocht door Petrus Bierman (Nijmegen 1671 - Herwijnen 1725), predikant, onder andere in Herwijnen en Hellouw. Het zal nauwelijks meer bewoonbaar zijn geweest want in 1741 zijn er nog slechts restanten over van een vierkante toren en de poort van de voorburcht. De Waal zorgde voor verdere verwoesting van de restanten. In 1723 koopt hij ook de Engelenborch in Herwijnen.

Zijn zoon Adolf (ca. 1693-1763) erfde de beide huizen en de heerlijkheid Herwijnen van hem. Adolf was in 1720 getrouwd met Elizabeth, dochter van Arnold of Aerdt van Doorn, burgemeester van Asperen. Hun oudste dochter Catharina was gehuwd met Pieter Boellaard (II), heer van Tuil. De bezittingen die bij het huis hoorden, werden na de dood van Adolf verdeeld onder zijn kinderen: Catharina, Petrus (overleden 1779), Adolphus, Arnoldus, Johannes (overleden 1792), Dirk (overleden 1793), Hellemiga en Petronella. Dirks zoon Adolp erft het huis Frissestein in 1793. De korenmolen werd in 1779 verkocht aan Jacob de Wit en het aandeel in het veer in 1787 aan Mr. Pieter Vermeulen, die ook de heerlijkheid Herwijnen kocht. De ruïnes van Frissestein zijn rond 1800 geslecht.

Engelenborch:

Dit huis wordt in 1741 omschreven als een oud adelijk huis bewoond door de heer van Herwijnen (Tegenwoordige Staat), Adolf Bierman dus. In 1430 komt dit Gelderse leen voor als de hofstad Kostverloren, bezeten door Johan van Herwijnen Johanszoon. Daar hoorde toen ook de halve wind en het gemaal van de molen van Herwijnen bij en nog drie hofsteden. In 1468 wordt het de Engelenborch genoemd: een huis met voorburcht en gracht. Het lag ten oosten

van de weg die van Herwijnen dorp naar de Waaldijk loopt, dus niet ver van Frissestein. Ook dit huis is afgebroken, maar was blijkbaar in betere staat dan Frissestein in de eerste helft van de 18e eeuw. Omstreeks 1800 is de beschrijving: huis en hof met singels, bepotingen en grachten. Ten zuiden van het huis was een hof met een schuur en vandaar liep een dreef naar de dijk waar een huisje bovenaan de stoep stond dat ook bij de Engelenborch hoorde. Een andere laan liep naar het westen en kwam via een dam uit op de straat. Ten noorden van deze laan waren nog twee boomgaardjes eigendom. Bij het huis hoorde het recht op voormalen van het graan op de wind- en rosmolen van Herwijnen en men behoefde geen maalloon te betalen. Volgens het leenregister wordt de Engelenborch in 1804 bezeten door Helmicha Bierman. Wanneer het huis gesloopt is, is mij niet bekend.

W.F. Schouten.

Bronnen:

- Leenregister Gelre Zutphen, Kwartier van Nijmegen, 1924.
- Tegenwoordige Staat, deel III - Gelderland, 1741.
- Monumenten van Geschiedenis en Kunst, Tielerwaard, 1946.

De archieven:

In de Nieuwe Gorinchemsche Courant van 1 april 1886:

"Herwijnen, 27 maart - Mie van der Meiden, algemeen bekend onder den naam van Tonemie, die ruim een halve eeuw van hier op Gorinchem als bodin fungeerde, is op 93-jarige leeftijd overleden."

In de Nieuwe Gorinchemsche Courant van 24 maart 1898:

"Herwijnen, in weerwil van de gedrukte veeprijzen bestaat er in de gemeente Herwijnen toch nog ambitie onder sommige landbouwers om flinke beesten op te fokken. Zo zijn er dezer dagen door de landbouwers S. Blom en C. Vervoorn twee 4-jarige, zelf gefokte, kolossale ossen verkocht. Die van de heer Blom weegt ongeveer 2500 pond en die van de heer Vervoorn ongeveer 2300 pond. Deze reusachtige dieren zijn voor flinke prijzen aangekocht door de heer E. Wijzenbeek, slager alhier, die ze, naar wij vernemen voor het a.s. Paasfeest bestemd heeft".

Vuren, 12 januari 1999.

Aart Bijl.

Genealogisch onderzoek naar Herwijnse families.

November vorig jaar nam de heer J. Verdonk, oprichter van de Stichting In De Voetsporen, welke reeds jaren onderzoek doet, naar de landverhuizing van het midden van de vorige eeuw en naar de geschiedenis van Nederlandse nederzettingen in Noord-Amerika, contact op met de heer Aart Bijl.

Hij was ernstig ziek en zou graag zien, dat zijn werk; o.a. stamboomonderzoek naar een groot aantal Herwijnse families, die hun heil in het "nieuwe land" zochten, voltooid zou worden. Aart Bijl en ondergetekende zijn namens de Historische Vereniging bij de heer Verdonk op bezoek geweest om het één en ander door te spreken. Wij kregen al zijn reeds verzamelde gegevens in bruikleen mee.

Slechts enkele dagen daarna is de heer Verdonk overleden.

Nadien zijn wij in contact getreden met de heer H. Brouwer, voorzitter van de Stichting In De Voetsporen en de heer Plomp van het CBG (Centraal Bureau voor Genealogie).

Ook is er een projectgroep in het leven geroepen, die zich met de voltooiing van dit onderzoek bezig zal houden, om uiteindelijk tot uitgave van een boek te komen. In deze projectgroep zitten de heren Timmerman, W. de Fockert, D. van Arkel, A. Bijl, M. van Maaren en mevrouw D. van Zee-van Arendonk.

Mocht u met betrekking tot dit onderwerp informatie hebben in de vorm van foto's, stamboomgegevens, etc., dan houden wij ons van harte aanbevolen.

Verder houden wij u natuurlijk van onze vorderingen op de hoogte.

Dittie van Zee

Zuinig met taal.

Een boer doet verslag van zijn lotgevallen, hij vertelt het verhaal van zijn leven.

"Het eerste jaar", zegt hij "Ik was wezen zaaien, ik was wezen poten, ik was wezen wieden, het werd tijd om te oogsten en het was allemaal drust."

"Het tweede jaar", zegt hij "Ik was wezen zaaien, ik was wezen poten, ik was wezen wieden, het werd tijd om te oogsten en het was allemaal drust."

"Maar het derde jaar", zegt hij "Ik was wezen zaaien, ik was wezen poten, ik was wezen zieden, en ik had den Here gebeden en ik had boontjes en aardappels en alles zat."

Dit verhaal stamt van Herwijnen, een dijkdorp in de Tielerwaard. Mijn vader komt er vandaan, er woont meer dan een gemiddeld aantal Van Zomerens. Ik voet me een beetje housterig als ik het in gewoon Nederlands probeer na te vertellen.

Op Herwijnen klonk eerste als erste, tweede als twidde en boontjes als boentjes. In plaats van derde zeiden ze driede, in plaats van werd zeiden ze wier en in plaats van aardappels zeiden ze éreppel, zonder s -bij dit soort woorden kon je uit de context opmaken of enkelvoud of meervoud werd bedoeld. En dan dat intrigerende woordje drust, waarvoor geen enkel aanknopingspunt te vinden is in Van Dale's groot woordenboek, en waarvan ik me almaar afvraag of je het niet met o-umlaut zou moeten schrijven.

Het is zeker vijfendertig, misschien wel veertig jaar geleden, dat ik het verhaal van dat boertje, dat het zo getroffen had met zijn godsvrucht, heb gehoord. Niet van hemzelf, maar van mijn zus. Haar was het verteld en zij vertelde het verder en toen het leuke er af was werd er nooit meer over gepraat. Je kunt je afvragen waarom ik het al die jaren onthouden heb. Ik kan zo lang geleden toch moeilijk hebben voorzien dat het nog eens van pas zou komen om mijn verhouding tot een bepaald Nederlands dialect te verduidelijken.

Dus ik bel mijn zus, ik vertel wat ik me herinner en het zegt haar niets, helemaal niets.

Een paar dagen later ga ik bij mijn ouders langs. Ik leg het aan mijn vader voor en ook hem zegt het niets, helemaal niets. Erger nog, drust is volgens hem helemaal geen Herwijns. In het beste geval zouden ze op Herwijnen gezegd hebben dat het allemaal drussum was, droesem. Maar veel waarschijnlijker zou het woord bocht zijn gebruikt, waardeloze rommel, rotzooi.

En daar zit ik dan. Ik heb geen al te groot vertrouwen in mijn geheugen, maar als je je dingen herinnert, ja dan herinner je je die.

Mijn ouders leven in Arnhem en daar ben ik opgegroeid, met een moeder die wel wat Arnhems/Velpse accenten had en een vader die bij mijn weten onberispelijk Nederlands sprak, qua tonval althans.

Tussen mijn zesde en mijn veertiende woonden we op de Geitenkamp, een nette, zij het misschien enigszins benepen arbeidersbuurt. Een Arnhemse tongval sprak er min of meer vanzelf, maar lang niet zo erg als in Klarendal of het Spijkerkwartier - daar stonden wij wel boven.

Toch moet ik in die tijd behept zijn geraakt met m'n intense, bijna fysieke afkeer van het Arnhems. Nog steeds lopen me bij dit taaltje de rillingen over de rug, alsof je, zoals vroeger op school, een krijtje over het bord hoorde snerpen.

Mijn ouders ontkennen pertinent dat ze hierin de hand hebben gehad, dat ze ons ooit een Arnhemse uitdrukking of uitspraak hebben verboden. Want discriminatie hebben ze ons beslist niet bijgebracht. Bij ons werd niet neergekeken op gewone mensen. Wij waren zelf gewone mensen.

Mijn vader had niet meer dan lagere school, de School met de Bijbel op Herwijnen. Na de politionele acties, waaraan hij had deelgenomen als vrijwilliger, was hij beroepsmilitair geworden. Hij was voortdurend in opleiding voor een hogere rang: sergeant, sergenat 1, sergeant-majoor, adjudant. En voor de avonduren bestelde hij cursussen bij de Leidse Onderwijsinstellingen. Met het oog op zijn algemene ontwikkeling.

Je leest over de Derde Wereld weleens dat het leger behalve een apparaat van repressie ook een instrument van beschaving kan zijn. Bij ons ook, denk ik dan, bij ons ook. Het was het leger (de luchtmacht), dat mijn vader in staat stelde zich te bevrijden van de benauwenissen van het dorp, dat hem kans bood zijn intelligentie te gebruiken en dat hem behoorlijk Nederlands heeft geleerd. Ik denk dat ook het idee dat je mensen ter begroeting een hand kon geven, en dat je bij het eten mes en vork kon gebruiken, bij ons min of meer aan het leger te danken is geweest.

Zo leefde in ons gezin een sfeer van ambitie, van geloof in vooruitgang, en zoals dat in die tijd normaal was, werd dit geloof vooral op de kinderen gericht. Jullie zullen het tenminste verder schoppen dan wij. Ik weet wel zeker dat we in die sfeer niet met Arnhems taalgebruik aan huis hadden hoeven komen. Het was niet eens nodig dat dat met zoveel worden gezegd werd.

Een heel andere waardering genoot, hoewel toch ook buitengewoon volks, het Herwijns. Als wij bij familie gingen logeren, of als familie bij ons in Arnhem kwam logeren, schakelde mijn vader moeiteloos over op de taal van zijn jeugd. Ik weet nog goed hoe trots ik dan op hem was.

Herwijns, dat was de taal van vakantie, de taal van sterke verhalen, een feestelijke taal.

Herwijns, dat was de taal van de grootouders, mensen aan wie wij innig verknocht waren.

Van het Herwijns ging bovendien geen enkele bedreiging uit voor onze sociale status.

Herwijns, dat was tachtig kilometer verderop, zes uur fietsen, vier uur met het openbaar vervoer. En anders dan het Arnhems, dat zich slechts liet aanhoren als een ordinair soort Nederlands, konk Herwijns als een echte taal, een taal met andere woorden, een andere zinsbouw, een totaal ander levensgevoel. Het risico dat we het ooit zouden leren spreken was nihil. Verstaan konden we het zonder problemen, maar in de actieve beheersing kwamen we nooit verder dan grappige maar kansloze oefeningen op de dubbele o in boot en de dubbele a in kaas.

Toen ik zestien was en samen met een neef op Herwijnen achter de meiden aanging, had ik de keus uit mijn natuurlijke manier van spreken, die me tot een buitenstaander bestempelde, en pogingen in het dialect, die me tot een aansteller maakten. Als ik Herwijns sprak, dachten de meiden dat ik ze belachelijk probeerde te maken. Uiteindelijk ben ik dan ook getrouwd met een meisje uit Den Haag.

Ik ben naar Herwijnen gegaan en heb aan de oudste broer van mijn vader gevraagd of hij het woordje drust weleens had gehoord. Nooit, zei ome Gijs. Maar stomtoevallig was even tevoren een andere broer van mijn vader komen binnenlopen. En die veerde meteen op. Jawel hoor, zei ome Kiene, jawelle!

Ome Kiene
Marinus van Zomeren
geb. 22-12-1915

Een man met een ijzeren geheugen - hij vertelde het verhaal van dat boertje vrijwel letterlijk zoals ik het zoëven zelf heb verteld. Hij zei bovendien dat het oorspronkelijk wel degelijk door dat boertje aan mijn zus was verteld. Hijzelf, mijn oom, had er, ook stomtoevallig, alleen maar bij gestaan.

Maar Herwijns was dat ene woord niet. Drust kwam waarschijnlijk van de andere kant van de rivier.

Misschien was het, althans op Herwijnen, uitsluitend door die ene man gebruikt.

Misschien was het door die man uitsluitend voor dat ene verhaal gebruikt.

In ieder geval was het niet voor niets gebruikt. Mij komt het onzekere, efemere bestaan van dit ene woordje nu goed van pas om de vergankelijkheid van het dialect als zodanig te illustreren.

In 1987 werkte ik aan Een jaar in scherven, een boek waarin Herwijnen en de mensen die er leefden een centrale rol spelen. Natuurlijk werd ik daarbij voortdurend herinnerd aan de taal van die mensen, en natuurlijk raadpleegde ik op zeker moment mijn vader. Hij stuurde me een brief met vertellingen over vroeger in fonetisch geschreven dialect. Dat was niet precies wat ik bedoeld had. Onder ons gezegd en gezwezen, ik ben een beetje allergisch voor fonetisch geschreven dialect. Ik ben daar zo allergisch voor dat ik er een hekel aan heb. Want laten we wel wezen, als algemeen beschaafd Nederlands ergens goed voor is is het wel voor gebruik als schrijftaal, terwijl dialect nu juist in essentie gesproken taal is. Dialect is taal met een stem, in dit concrete geval, in mijn relatie met het Herwijns: de stem van mijn grootoudergeneratie. En is dit eenmaal opgemerkt, dan is er nog maar een klein stapje nodig om vast te stellen dat het dialect begraven ligt op het sfeervolle begraafplaatsje achter de hervormde kerk aan de Waaldijk.

Woorden, liet ik mijn vader weten, ik heb alleen maar een stelletje woorden nodig!

In de volgende brief stuurde hij me een hele reeks Herwijnsse woorden en die woorden hadden, bij aandachtige beschouwing, vrijwel zonder uitzondering te maken met werkzaamheden in de polder - werkzaamheden die inmiddels allemaal, als ze nog werden uitgevoerd, volledig waren gemechaniseerd. Zodat aan de vergankelijkheid van het dialect op een hele aanschouwelijke manier nog een dimensie werd toegevoegd. Want hij waren niet alleen de mensen die verdwenen, een heel tijdperk verdween met hen mee. Telkens als het doodslokje klepte werd ook een schakeltje van een bepaalde maatschappelijke structuur begraven.

Ja, zelfs het landschap waarin deze mensen leefden, is onherkenbaar veran-

derd. De huisjes langs de dijk zijn gesloopt of in bezit genomen (en langzaam-aan drastisch verbeterd) door mensen van buiten. De lappendeken van akkertjes, die door arbeiders werden gepacht voor de teelt van gewassen voor eigen gebruik, werd volledig opgerold. De grond werd bij de percelen van de boeren gevoegd en op die percelen maakten graan, bieten en aardappels plaats voor weide ten behoeve van de melkveehouderij. En minder dan dertig jaar naderhand wordt deze veranderingsgolf alweer overspoeld door de volgende: steeds meer gras maakt plaats voor mais.

Bij deze ingrepen, het kan haast niet anders, gaat het dialect dezelfde weg als de visotter en de roerdomp, de weg van het verlies van biotoop, van uitsterven.

Ik kan de doden niet tot leven wekken, ik kan de stem die zwijgt niet laten klinken, ik kan het geschonden landschap niet herstellen. Wel kan ik, en dat is toch ook niet gering, aan de taal en het bestaan van mijn voorouders een esthetisch ideaal ontleen.

Wat dan het meest opvalt is de zuinigheid die in deze taal werd betracht.

Deze mensen waren in de meest letterlijke zin zuinig met woorden. Deze zuinigheid kwam ook tot uitdrukking in het bewaren van touwtjes, het stoppen van sokken, het opwarmen van kliekjes en het onderhoud van werktuigen. Dit was de zuinigheid van zonde om weg te gooien en je weet maar nooit. Deze manier van zuinig zijn werd niet ingegeven door bekrompenheid of schraapzucht. Eerder bleek hieruit een zeker respect, een bijne religieuze erkenning van afhankelijkheid jegens de materiële wereld die de mens omringt. Het was een vorm van zuinigheid die niet tegenover vrijgevigheid stond, maar tegenover verspillings.

Weinig woorden dus en het mooie (we zouden het tenslotte over een esthetisch ideaal hebben) van weinig woorden is hun directheid. Bij woorden geldt een wonderlijke en bijna volmaakte omgekeerde evenredigheid tussen volume en precisie. Zeker, er kon in het Herwijns gelogen worden, vaak zelfs, graag zelfs, maar ook in de leugen was altijd exact duidelijk waar het op stond. Want ja, je kunt je bij dialect een heleboel voorstellen, maar niet dat het de taal zou zijn van politici, therapeuten, verzekeringspolisissen of ambtelijke werkgroepen. Zuinig met woorden, zuinig met emoties. Deze mensen kenden duidelijk verdriet, duidelijke zorgen, duidelijke armoede. Zij hadden het niet nodig te overdrijven. Vrijwel alles was in het dialect werd gezegd klonk laconiek, heel die taal leek te worden gedragen door een onverzettelijke aanvaarding van de grillen van het leven. Zuinigheid, precisie en kalmte - dat is voor mij de essentie van het dialect en ik zou er trots op zijn als iemand deze begrippen van toepassing acht op mijn eigen taalgebruik.

Marinus van Zomeren in 1930 voor de lindenboom aan de Braadaal.

Tussen de bedrijven door vertelde mijn vader over een zekere Jan de Fokkert, die knecht was bij een zekere Aart Blom. Deze behoorde tot de rijkere boeren van het dorp en zou eens haarfijn uitleggen hoe dat zo gekomen was. De wereld, zei hij, is een hooimijt; wie het hardste plukt krijgt er het meeste van. Waarop De Fokkert antwoordde: Aart, ga's effe opzij man, want ik kan er niet bij.

Wat zei ik? Geen woord teveel.

Koos van Zomeren.

Rectificatie.

De secretaris van onze vereniging overhandigde mij op onze bestuursvergadering van 17 maart jl. een stapeltje brieven om door te nemen. Omdat wij in vergadering waren legde ik het stapeltje brieven op mijn bureau, met de woorden: "Dat is voor morgen."

Donderdag 18 maart brieven lezen. Zoals gebruikelijk selecteer ik de brieven naar belangrijkheidsgraad. Ik ben niet verder gekomen dan de eerste geselecteerde brief.

Wellicht heeft u in verenigingsblad 9 het artikel "Heriuiinna" gelezen. Toen ik dat artikel schreef was ik apetrots, dat wij als historische vereniging een kopie van de originele giftbrief van 12 augustus 850 konden publiceren. Ik dacht nog: "Die heeft nog nooit iemand gezien."

De persoon waar ik de giftbrief van had gekregen, heeft ook voor een beknopte transcriptie gezorgd.

Mijn kennis van klassieke talen is alleen die ik in Alem hoor als ik daar ter kerke ga. Dus nam ik letterlijk over wat mij de toegezonden kopie meldde.

Onder de giftbrief had moeten staan:

*"In nomine Domini et Salvatoris nostri Jesu Christi
Liudgerus divina favente gratia Traiectensis ecclesiae
episcopus."*

Gelukkig hebben wij onder onze leden ook een classicus, waar wij, mocht het in de toekomst nodig zijn, dankbaar gebruik van kunnen maken.

Van der Aa, nogmaals bedankt voor uw terechte opmerking.

Namens de redactie, M. van Maaren.

Onafhankelijkheidsfeest 1913 en de Eerste Wereldoorlog in Herwijnen

Vervolg van de preek-verslagen van ds. D.M. Vermet

Dominee Domus Martinus Vermet, wiens belevenissen met de Spaanse griep in Herwijnen ik in het vorige verenigingsblad beschreef, was een nauwkeurig man, met een geordend persoonlijk archief en een goed geheugen. In zijn zeventigste levensjaar schreef hij onder de titel *Memorabilia Ecclesiastica nostra*, ruim zeshonderd bladzijden over zijn kerkelijke vermeldenswaardigheden. Dit handschrift kwam op mijn bureau terecht en ik vond er voor de historie van Herwijnen weer het nodige in, over het Onafhankelijkheidsfeest van 1913 en vooral over de Eerste Wereldoorlog van 1914-1918. De bundel bevat 29 preken, die alle zijn uitgesproken bij bijzondere gelegenheden. Van de intredeprek te Herwijnen over Johannes 10: 7 tot en met zijn afscheidspreek op 27 april 1947 te Leidschendam, zijn laatste gemeente. Maar liefst acht preken beslaan de Herwijense periode vanwege de genoemde thema's van Onafhankelijkheid en oorlog. Naast de preken vermeldt hij ook nog in losse aantekeningen over velerlei - vaak dagelijkse en dorpse zaken - van weleer, dus ook van Herwijnen. De betrokkenheid en nauwkeurigheid van deze predikant geven ons nog steeds een behoorlijk inzicht in de gebeurtenissen en verhoudingen van die dagen. Allereerst wil ik vanuit die aantekeningen nog iets meer schrijven over de intrede op 10 oktober 1909 en over het afscheid op 20 november 1920.

Intrede en afscheid

Ds Vermet werd "op een zonnige najaarsmiddag" bevestigd door ds A. de Visser die ook in Herwijnen had gestaan van 1895-1899. Hij had deze goed leren kennen in zijn Groningse studententijd alwaar ds. De Visser inmiddels predikant was. Reeds eerder kende Vermet hem uit Wolfaartsdijk waar De Visser ook had gestaan en waar hij tevens consulent was van 's Heer Arendskerke, de geboorteplaats van ds. Vermet. Het laat zich niet moeilijk raden, dat ds. De Visser als oud Herwijns predikant een belangrijke rol heeft gespeeld bij het beroepen en overkomen van Vermet naar Herwijnen. Ook de domineeswereld is klein. De oud predikanten van Herwijnen speelden trouwens een prominente rol bij de bevestiging: ds. P.M. de Jong (1904-1909) deed mee aan de handoplegging en ds. H.J.E. Westerman-Holsteijn (1899-1903) was ook aanwezig. Het beroep zelf was vlot uitgebracht en de goedkeuring snel verkregen zoals hij aantekent: "destijds moest een tweetal worden aangeboden aan den Heer van Herwijnen om daaruit een keuze te doen. Deze ambachtsheer wees echter steeds den eerstgenoemde van dit tweetal aan en legde dus

ten aanzien van het beroepingswerk geene moeilijkheden in de weg. Hij betaalde in zijn qualiteit een gedeelte van het predikantstractement. Daar hij elders woonachtig was en meestal buitenslands vertoefde heb ik hem nimmer ontmoet. Zijn naam was: Baron Guericke van Herwijnen en Mr. G.J. Kolff was zijn rentmeester, daar hij in den omtrek veel landerijen bezat."

De banden met de gemeente zijn sterk en hecht geworden. In alle gedenkpreken van nieuwe gemeenten haalt hij haar aan, tot in de afscheidspreek in 1947 toe. De verschrikkingen van de Oorlog en de Griep en zijn rol als jonge herder en leraar daarin hebben hem gevormd en gehecht aan "mijn volk daar ik zooveel lief en leed meegemaakt heb". Toch kwam het afscheid op 21 november 1920. Hij heeft voor velen warme woorden, voor de kerkenraad, de kerkvoogden en notabelen - zij hadden het tractement verhoogd -, "de bejaarden onder de leeraren van de Zondagsschool", de Jongelings- en knapenvereniging (zie foto) etc. Alleen met de burgemeester is het nooit goedgekomen.

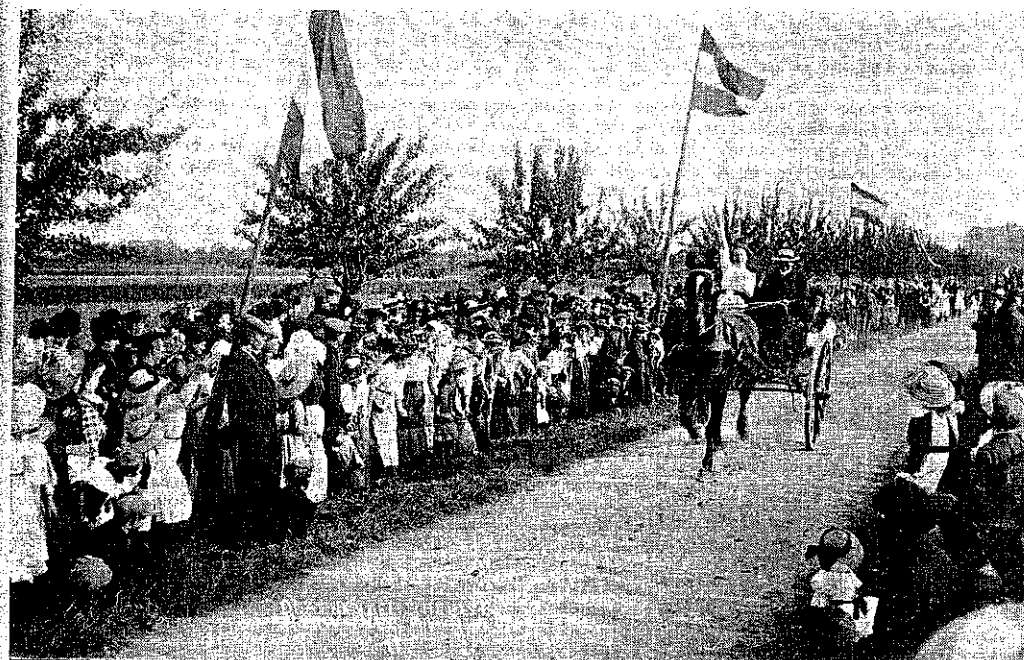

Herv. Knapenvereniging 1920. In het midden ds. D.M. Vermet.

Vermet tekent aan: "Achteraf vernam ik dat de burgemeester H.J. Smit niet aanwezig was (bij de intrede, WPA), daar hij grieven had tegen de kerkelijke besturen wegens een zitplaats in de kerk. De verhouding is zeer gespannen gebleven gedurende al mijn dienstjaren te Herwijnen. In kerkelijke aangelegenheden betoonde deze burgemeester ons zijne medewerking niet". Ook bij het afscheid zou de burgervader ontbreken. Zitplaatsen, en de daarmee verbonden gelden, dus rangen en standen, gaven overigens wel meer aanleiding tot problemen, nog tot aan de jongste interieurrestauratie in 1993... Het systeem van gekochte zitplaatsen is echter al sinds jaar en dag afgeschaft.

Onafhankelijkheidsfeest 1913

In 1913 viert Nederland massaal feest ter gelegenheid van 100 jaar onafhankelijkheid van het keizerrijk van Napoleon. In 1813 eindigde door het verlies van de slag om Moskou en de smadelijke aftocht van Napoleons troepen het bewind van de franse keizer. Herwijnen doet mee aan het feest en bereidt zich er terdege op voor. Er is een speciale feestcommissie ingesteld en deze heeft voorgesteld "dat de viering van ons onafhankelijkheidsfeest zou aanvangen met een plechtigen dienst in het huis des Heeren". De kerkenraad stemt er van harte mee in. De dienst heeft plaatsgevonden op dinsdagavond 2 september 1913 om half acht. 3 September zouden dan de overige festiviteiten in het dorp plaats vinden. Ds. Vermet preekt over psalm 126: 3: De Heere heeft grote dingen bij ons gedaan; dies zijn wij verblijd". In zijn inleiding op de preek zegt hij "zeer verblijd te zijn dit feest te mogen openen"! Je zou de preek een tijdrede kunnen noemen. Uitvoerig haalt de predikant de geschiedenis van de franse overheersing aan en de afloop ervan die bevrijding van Nederland betekende. Van tekstuitleg over psalm 126 komt deze keer weinig. Wel laat hij een ernstige waarschuwing klinken tegen de revolutie, die leidt tot ondergang. Grote dank spreekt hij uit voor het behoud van het vorstenhuis - Oranje Boven - dat sinds november 1813 weer in het vaderland verbleef. De aandacht voor 's lands historie en de kennis daarvan zal menig eenvoudig Herwijns mens tot lering geweest zijn. Deze dominee zag het tot zijn taak om het volk ook algemene ontwikkeling en kennis bij te brengen, en dat met kennis van zaken. Toch blijft het niet bij een historische verhandeling. Hij vraagt zich af of het volk wel heeft geleerd van 100 jaar vrijheid. Ook het Herwijns volk. Ds Vermet signaleert namelijk een aantal gevaren. Hij wijst dan eerst op de onderlinge verdeeldheid die zelfs bij de voorbereiding op dit dorpsfeest was toegeslagen. In de preek zegt hij het zo : "Op dit feest dan den strijd aangebonden; niet den strijd tegen elkander, maar den strijd tegen al wat zonde heet, den strijd tegen al wat God onteert en den mens ontadelt".

Onafhankelijkheidsfeest 1913 in de Schoutensteeg.

De verklarende aantekening van zijn hand erbij is nog duidelijker: "Er was juist in die dagen ter plaatse nogal een scherpe verhouding tusschen Hervormd en Gereformeerd, wat vooral op schoolgebied tot openbaring kwam; vandaar dan ook deze waarschuwende woorden. Ook de samenstelling der feestcommissie had aanleiding gegeven tot moeilijkheden". De eenheid van en in het dorp was in het geding op dit nationale feest. Die dreigde echter verstoord te worden door kerkelijke strijd. Aan die strijd had Vermet kennelijk een hartgrondige hekel. Ook intern hervormd overigens als hij de gezangenkwestie (wel of geen gezangen zingen naast psalmen in de kerkdienst) bij zijn afscheidspraak van Herwijnen (dus dat speelde toen ook al) maar "ellendig gekrakeel" noemt en de ontluikende discussie daarover in de gereformeerde kerk (1920!) aanmoedigt.

Vermet vond een andere strijd veel belangrijker op het komende dorpsfeest: de strijd tegen drankzucht en ontucht. Hij schrijft dat een goed begin - het feest is in de kerk geopend - het halve werk is, maar dat er dan ook een goed einde moet zijn, "zonder eene gebondenheid in de machten van de booze, van drankzucht en ontucht". Het feestend volk moet zijn grenzen kennen voor Gods aangezicht. Ter bemoediging en ter bevordering van de eenheid van het hele dorp in het feestvieren klinkt het dan aan het eind van de preek: "Mogen de broeders die met elkander de feestcommissie vormen, met dankbare voldoening op het werk terugzien, dat zij ter hand namen, ondanks den tegenstand en verdeeldheid, mogen de kinderen onzer beider (!) scholen morgen een heerlijk schoolfeest vieren, terwijl de onderwijzers en de onderwijzeressen en allen die helpen van harte deelen in de blijdschap der kleinen."

Aan de hand van een fotoserie van dit Onafhankelijkheidsfeest is goed te zien dat er volop feest is gevierd met groot en klein. Of de waarschuwing tegen dorps- en kerkelijke verdeeldheid en tegen moreel verval en wangedrag effect heeft gehad zegt ons de geschiedenis (nog) niet. Ds. Vermet meende het in irenische geest. Hij wilde Napoleon, aanstichter van zoveel kwaad en achtergrond van dit feest van bevrijding niet veroordelen, "dat komt alleen God toe" volgens hem. Intussen citeert hij als een les voor allen die groot willen wezen in eigen macht en kracht wel een oud versje dat hij als "knaapje in Zeeland van ouderen had gehoord en ook in Herwijnen nog wel":

'Napoleon waar zijt gij gebleven?

'Napoleon, waar is je tijd?

'Je was als de keizer van Rome

'En nu ben je alles weer kwijt!

Renkum, oktober 1998

Drs W.P. van der Aa

Brief uit 1870.

Brief uit het jaar 1870 van Eelke van Herwijnen aan David Bijl, grootvader van J.J. Bijl, beter bekend als Janneke Bijl, timmerman te Herwijnen.

Hartelyk beëindigend

Daar ik op dezen dag met het eerst mag denken
om een wensch maar een deure aan u te schenken
op uw breest dinstigste geloofscraan
de welke gy beiden lang op nieuw beleden mag
en gy dus weder een jaar van goe zift gespaard
daar gy op dezen dag verjaart en wensch u de heere
spare u nog vele jaren en beware u van rampen en
bezware maar zegene u van de tyt in ewigheit
en u wees door zyne liefst verover met geluk
en zoo zoms leed u trief als ook de beste aardscheingen
ienkt van het pad der drage loopt in uwe veroveren
In wenschen let is veel lyt enuk ~~en uwe doorren~~
weedan gemeynt in alles want u lyt man is ugei
hy lichte tot zyn eer en tot u dienst u lot
dat gy dus verover tot eer van goe meecht leren
die u te aan zyn heest gegeven en gy u ouders
tot vrede en troost moecht verstreken en ook
tot alle uwe verover betrekking ~~en uwe doorren~~
soo gy aan u pligt steeds getrouw oft met niste
schreien u eeg alleen op god gericht op i pad der
goedsnigt en vrede blijft treden sal ook eens

de doot u treffe hy zoud u dan berogen van
de deend der zonde u wech op de ewigheit want voren
waar men zyns niet want men zonde nog verdoet
en gy dan eens met de verlaste schare gelijk in licht
en ruimheit te staan en t'neet getoet geluk te
ervaar met heilige liden om te gaan dit zij eens
uw vrede let hy goe en gods zoon
vorig voor zyn troon

Dit is mijn geringe maar hartelyk wensch

vrijvrijd 27 1870

Aan

Dauid Byl

timmerman te herengn

1870

De brief uit 1870 is op een, voor onze begrippen, bijzondere wijze geschreven, vandaar deze transcriptie met de zinsopbouw en woordkeuze uit 1870.

Eelke begint met de woorden,

Hartelijk beminde vriend,

- Daar ik op dezen dag voor het eerst mag denken,
om een wensch, maar eenvoudig, aan u te schenken.
- Op uw tweeëntwintigste geboortedag,
de welke gij dezen dag opnieuw beleven mag.
- En gij dus weer een jaar van God zijt gespaard,
Daar gij op deze dag verjaart.
- Ik wensch u, de Here spare u nog vele jare,
En beware u van rampen en bezware.
- Maar zegent u van de tijd in eeuwigheid,
en door zijne liefde verder wordt geleid.
- En als leed u soms trof,
als ook de beste aardsche dingen.
- Denk aan het pad des vreugd 't loopt dwars door hem heen,
's menschen last is veeltijk druk en vreugd dooréén.
- Dan gemoedigt in alles, want u lijdsman is God,
hij bestiert tot zijn eer, en uw dienst, uw lot.
- Dat gij dus verder tot eer van God moogt leven,
die bestaan zijn heeft gegeven.
- En gij u ouders tot vreugd en troost moog verstrekken,
en ook tot alle uw verdere betrekkingen.
- Zoo gij aan u pligt reeds getrouw met vaste schreden,
u oog alleen op God gerigt, op 't pad der Gods vrugt en
deugd blijft treden.
- Zal ook eens de dood u treffe, hij u van zonde bevrijdt,
van de dienst des zonde, vol hoop op de eeuwigheid.
- Want boven waar men zijns ziet,
kent men zonde nog verdriet.
- En gij eens met de verlostte schare gelijk in licht en
ruimheid te staan,

*- Dit zij eens uw vreugde lot, bij God en Gods zoon,
eeuwig voor zijn troon.*

*Dit is mijn geringe maar
hartelijke wensch*

uw Vriendin Eelke van Herwijnen.

Deze brief uit 1870 vertelt ons dat Eelke een zeer gelovige jonge vrouw moet zijn geweest. Heel haar doen en laten was gericht op het Christelijke geloof. Velen onder u zullen deze brief moeiteloos lezen en begrijpen, maar de jongeren onder ons zullen met deze brief moeite hebben en hem somber vinden. Na enige studie en je te verplaatsen in die tijd, vind je het misschien wel een hele mooie brief.

Eelke wenst haar lieve vriend een lang en gelukkig leven toe. En dat hij mag leven in voorspoed en geluk. Eelke schrijft verder: maar als leven soms niet gaat zo als hij verwacht had, moest hij maar denken aan de goede dingen van het leven. God zal je leiden op het pad des levens. Wees goed voor je ouders en voor iedereen en doe je plicht en God zal je sparen en een lang leven geven. Maar eens moeten wij allemaal sterven, en daarin is iedereen gelijk, in de hemel kent men geen zonde of verdriet. Daar zal eeuwig vrede zijn.

Dan eindigt Eelke heel romantisch, met de woorden in spiegelschrift geschreven,: "uw Vriendin Eelke van Herwijnen."

Marinus van Maaren, januari 1999.

De boedelbeschrijving van Hilleke Spandonck uit 1740.

Boedelbeschrijvingen geven een beeld van de omstandigheden waaronder onze voorouders leefden en welke bezittingen zij hadden. Niet alleen genealogen zijn gediend met deze beschrijvingen maar ook historici die zich bijvoorbeeld met sociaal-economische geschiedenis bezighouden.

Hilleke Spandonck liet in mei 1740 van haar bezittingen de volgende inventaris opnemen.

Allereerst het huis waarin zij ook woonde en dat nabij de korenmolen stond.

Verder een morgen bouwland Camp genaamd dat over de Herwijense Broekgraaf lag en vier hond bouwland op het Hogeland gelegen met de daarbij behorende vijf roeden dijk.

De inboedel bestond uit: twee bedden met twee hoofdeluwen en vijf kussens, vier dekens, een kaffbeddeke, elf slaaplakens, vier paar kussenslopen, twee servetten, vier linnen tafellakens, twee paar gordijnen met de kleeke, een schoorsteenkleed, een eiken klerenkast, vier gemijne tafels, tien zitstoelen, een lepelhuis met twaalf tinnen lepels, een tinnen bierkan, een koperen ketel, een koperen suijter met drie koperen schaaltes, een ijzeren tang met een asschop, een trift met hangijzer, twee roosters, een ijzeren ketting met een haall, een vanthengel met een boekende koekenpan met een blikken theeketel en een tinnen trepot.

Verder acht bonte aardewerken schotels, elf aardewerken tafelborden, drie aardewerken kommetjes, een spiegel, twee schotelrekken, twee temesen, zeven flessen, nog twee ijzeren potten, twee patlepels met een houten schuimspaan, twee blikken lampen, vijfentwintig stuks rood aardewerk van potten, schotels, pannen, kannen, testen en dergelijke, vier biertonnen, een bak, een appelhaak, een korenschijf, een kanes, een juk met een wateremmer, acht zakken, twee groene manden, een baktrog, een hof rijf, nog een theerekje met zes grove schoteltjes met kopjes, een ijzeren strijkijzer, twee tobbekes, nog een ijzeren kapstok, een aalergel, nog een hakmes, enig brandhout, 40 gulden aan geld en twaalf gulden tegoed van Wouter Hoppenbrouwer en als laatste een vaars die haar dochter als huwelijksgegeschenk was gegeven.

R.H.C. van Maanen

Bron: archief dagelijkse heerlijkheid Herwijnen 1647-1810 voorlopig inv.nr.6.

Kiek van toen.

Hebben we vorig jaar (1998) het 100-jarig bestaan van muziekvereniging "Wilhelmina" gevierd. Dit jaar is het de Chr. gemengde zangvereniging "Soli Deo Gloria" die in de schijnwerpers mag staan. Zij vierten namelijk hun 90-jarig bestaan. Het zijn er wel niet zoveel als bij "Wilhelmina", maar ik denk dat zij toch wel op een mooie 2e plaats staan als men kijkt naar de veelheid der jaren.

Opgericht in 1909 - en onder leiding van dirigent meester Kuipers (voor de ouderen onder ons nog een magische naam) heeft men eerst nog onder een andere naam gezongen, namelijk "Excelsior".

De financiën waren in die tijd ook al een groot probleem. Geld om bladmuziek te kopen was er niet. Dit kostte meester Kuipers op door de muziek op het bord te schrijven. Het zal wel een muzikliefhebber geweest zijn, want de beloning bestond uit f 1,- per maand, dus zeker geen vetpot.

Twee jaar later, in 1911, stond voor "Excelsior" een grote reis op het programma. Met paard en wagen werd het koor naar Waardenburg gebracht, waar de trein naar Soestdijk werd genomen. "Excelsior" ging daar samen met nog enkele andere koren, zingen voor niemand minder dan Koningin Emma.

In de crisisjaren werd de naam "Excelsior" omgedoopt in "Soli Deo Gloria". Dit betekent "Gode alleen de Eer". Enkele jaren later bezetten de Duitsers Nederland, wat inhield, dat alle verenigingen zich moesten aansluiten bij de door de bezetters ingestelde cultuurkamer. Omdat kerkkoren buiten deze regeling vielen en bestuur en leden niets voor aansluiting voelden werd "Soli Deo Gloria" tijdelijk omgedoopt tot gereformeerd kerkkoor.

In de 90 jaar dat "Soli Deo Gloria" bestaat zijn er natuurlijk velen geweest die met het dirigeerstokje voor de zangvereniging hun beste kwaliteiten hebben getoond. Enkele na-oorlogse namen zijn: Peter van Boggelen, Jan Bonefaas, Frans van Tilburg en Leen Groeneveld.

Op dit moment telt het koor zo'n 50 leden en staat het onder leiding van Bert van Straaten.

Met z'n allen op naar de 100 jaar!!

Jaap de Kock

Deze foto is gemaakt omstreeks 1950.

Van links naar rechts:

1e rij: Ineke v/d Wal, Iek van Zandwijk, Neeltje Pannekoek.

2e rij: An van Maaren, Maaïke Bijl, Rientje v/d Wal, Jenneke Blom, dirigent Peter van Boggelen, Jopie Tromp.

3e rij: Heiltje Pannekoek, Adri van Maaren, Janna Macleane, Krijn van Zee, Tus van Leersum, Hans de Fockert, Areke van Horssen, Maarten Pannekoek, Janna de Fockert, Bets van Zante.

4e rij: Willem v/d Meiden, Adriaan van Maaren, Henk v/d Bijl, Cor van Zandwijk.

5e rij: Hanje van Zante, Thijs Bok, Henk Vroegh, Willem Bijl, Leen van Zandwijk.

Van de redactie.

Als nieuw bestuurslid mag ik deze keer het voorwoord schrijven voor ons elfde verenigingsblad, tevens het laatste van deze eeuw.

Wij mogen terugzien op een zeer goed bezochte tentoonstelling op 30 april en 1 mei jl.

Vele positieve reacties hebben we daarop gekregen en vooral bij de fotoquiz ontstonden flinke discussies wie waar dan wel of niet gewoond zou hebben.

Ook mogen wij vooral terugzien op een goed bezochte en volgens mij zeer gezellige zomeravondwandeling.

Nogmaals willen we de families Van Mourik, Van Eeken en De Groot zeer hartelijk danken voor de gastvrijheid ons geboden.

Op de braderie mochten we veel leden ontmoeten en werd er veel gepeinst over de oude voorwerpen (de uitslag elders in dit blad).

Tevens mochten wij vele nieuwe leden inschrijven, waaronder het 300ste lid en wel de heer M. de Bruijn uit Hellouw (Tinus van Tieskus) die van ons een bloemetje mocht ontvangen.

Zo blijkt dus dat we in enkele jaren een bloeiende vereniging zijn geworden.

Deze maand zal Koos van Zomeren komen spreken op onze verenigingsavond. Hopelijk zullen wij vele van U daar weer ontmoeten.

Namens het bestuur spreek ik de wens uit, dat we ook in de volgende eeuw weer vele malen en in goede gezondheid bijeen mogen komen.

Hartelijke groeten en veel leesplezier,
Gijs Bok.